

**Ján Jankovič: Poézia slovensko-srbskej vzájomnosti (1827–1938)
Abeceda pobratimstva – Bukvar bratimljenja.**

Bratislava: Jaga – Veda, vydavateľstvo SAV – Ústav svetovej literatúry SAV, 2008. 550 s.
ISBN 978-80-89030-40-8.

Literárny historik a v súčasnosti najproduktívnejší slovenský prekladateľ z južnoslovenských jazykov Ján Jankovič ostáva v najnovšom objemnom, tematicky a koncepcne objavnom syntetizujúcom diele dôsledne verný svojmu doterajšiemu bohatému vedeckému a publicistickému opusu, venovanému tradícii slovensko-južnoslovenských vzťahov. Jeho knihu *Poézia slovensko-srbskej vzájomnosti (1827–1938)* jednoznačne považujeme za dôležitú a významný príspevok ku kultúrno-historickým vzťahom dvoch blízkych národov (Slovákov a Srbov). Toto dielo však obsahuje a svojím spôsobom zdôvodňuje aj inšpirujúce myšlienky, ktoré by mohli byť podnetné pre slovanský svet v zjednotenej Európe a v aktuálnom globalizujúcom sa svete. Vzájomná „abeceda pobratimstva“, ako knihu autor nazýva v podnázve, v prvom rade mapuje viac než storočie intenzívneho prelínania sa srbskej a slovenskej poézie. Obdobie mimoriadne bohaté na slovensko-srbské literárne kontakty umožňuje autorovi skúmať osudy slovenskej a srbskej literatúry vo vzájomnom porovnaní a konfrontácii. Takto sa jeho dielo stáva fundovaným príspevkom k dejinám umeleckého prekladu vôbec. Predkladaná kniha prináša básne a preklady autorov oboch literatúr rokov 1827–1938. Skúsený znalec Ján Jankovič sa však (celkom podľa očakávania) neuspokojuje len s podrobným mapovaním preloženej poézie, ale zaraďuje ju do umeleckého, historického aj politického kontextu. Kniha predstavu-

je prierez dejinami slovenského a srbského umeleckého prekladu, ktorému nechýba kritické hodnotenie. A nechýba ani prehľad prekladateľských básnických osobností, ktoré sa rozhodujúcou mierou podieľali na rozvoji vzťahov medzi dvomi národmi. V tomto smere autor poukazuje, akú úlohu zohrali jednotlivé školy, kultúrne centrá, ale aj etnicky zmiešané územia, v prvom rade Dolná zem, resp. dnešná Vojvodina. Treba priznať, že z pohľadu dneška sa aj po prečítaní tejto rozsiahlej Jankovičovej knihy môže zdať priam neveriteľné, za akú samozrejmosť považovali v tých časoch svoju vzájomnosť srbské a slovenské kultúrno-tvorivé osobnosti. Nielenže si navzájom prekladali a uverejňovali básne, ale aj mimoriadne povzbudivo písali o reáliách druhého národa a dokonca skladali ódy – Slováci na Srbov i naopak.

Slovensko-srbská vzájomnosť bola však podmienená, okrem iného, rôznym geopolitickým pozadím, ktoré sa rozvinulo v oboch krajinách a prinieslo odlišnosti do literárneho vývinu oboch literatúr. Nie vždy sa všetko vyvíjalo synchronne a paralelne, pričom poézia ako prvá reagovala na spoločenské a politické zmeny, navyše signalizovala deformácie a diskontinuitu v humanitnej výbave oboch spoločností. Preto Jankovič právom prichádza s vlastným chápaním minulosti a svojbytným kritickým prístupom, pričom prehlbuje poznatky o minulosti, odhaľuje doteraz zabudnuté, polozabudnuté alebo desaťročia nedotknuté publikované i rukopisné

texty. Ján Jankovič prichádza s novými údajmi i interpretáciou a robí tak s vedomím, že hodnoty minulosti treba prezentovať súčasnej kultúrnej a širšej politicko-spoločenskej verejnosti okrem iného aj preto, lebo Slovania aj v zjednocujúcej sa Európe budú musieť spolupracovať a obohacovať európsku kultúru i v budúcnosti. Na tomto mieste možno pripomenúť, že úspech a prínos Jankovičových vedeckých diel spočíva nielen v činnosti fundovaného špecialistu pôsobiaceho vo vymedzenej sfére, ale aj v komplexnosti jeho osobnosti, ktorá spája bádateľské schopnosti a jazykové dispozície s vysokou profesionalitou a obdivuhodnou výkonnosťou. V knihe *Poézia slovensko-srbskej vzájomnosti (1827–1938)* Jankovič zúročil svoje vedecké, odborné a publicistické skúsenosti a pripravil dielo, ktoré vychádza z dlhoročného výskumu problematiky slovensko-južnoslovenských literárnych vzťahov a dejín umeleckého prekladu. Nepovažujeme za potrebné ani pripomínať, že i pre túto publikáciu je príznačná Jankovičova vzorová a precízna práca s prameňmi, často kritický prístup k starším parciálnym prácam i objavovanie nových súvislostí.

Slovensko-srbské vzťahy boli živé v priebehu celého 19. storočia, ale najväčšiu intenzitu a najrozmanitejšie formy nadobudli v období národného obrodenia, od vystúpenia Šafárika a Kollára až po vyvrcholenie štúrovskej aktivity a v predvečer revolúcie 1848. Pod tlakom Bachovho absolutizmu sa vzájomná spolupráca podstatne oslabilá, aby sa na Slovensku prechodne oživila v matičnom období. S nástupom nových politických skutočností začiatkom osemdesiatych rokov má už iný charakter, nevyplýva tak organicky z potrieb historickej situácie, ale je daná aj osobnými záujmami a osudmi vedúcich postáv literárneho realizmu, napr. Kukučína a Vajanského. Avšak na základe prekladov poézie zo srbčiny do slovenčiny a naopak autor približuje slovensko-srbské všeobecné a literárne vzťahy od prvej tretiny 19. storočia do roku 1938. Hviezdny obdobím týchto vzťahov nazýva Jankovič prvé desaťročie

(1827–1848/49), ďalšie fázy potom obdobím slovenskej iniciatívy (1858–1874), spoločnými iniciatívami (1876–1898), tradíciou a novými prúdmi (1901–1914) a novými časmi (1924–1938). Na prvý pohľad vidieť, že tieto periodizačné medzníky slovensko-srbských literárnych kontaktov sa neprekrývajú s periodizáciou slovenskej a srbskej literatúry, ale vychádzajú z vnútornej dynamiky vzťahov medzi Slovákami a Srbmi. Pochopiteľne, neprekrývajú sa ani s periodizáciou dejín umeleckého prekladu na Slovensku, ba ani s periodizačnými medzníkmi politických dejín. Prvé, hviezdne obdobie sa začína rokom 1827, prekladom Jána Kollára do srbčiny, a končí sa sériou prekladov slovenskej ľudovej poézie do srbčiny roku 1857. Fakt, že prvý preklad Jána Kollára priniesol Srb, dokumentuje, ako Srbi a Slováci chápali dobovú situáciu, ktorá ich oslovovala – vidieť to aj na pozadí skutočnosti, že napríklad Chorváti, Slovinci alebo Poliaci siahli po prekladaní Kollára až o dvadsať, tridsať rokov neskôr. V období slovenskej iniciatívy, začínajúcim sa rokom 1858, vznikla Sládkovičova *Milica* a Bellova *Kde je moja milá*, a končiacim sa roku 1874, zase Mičátek napísal báseň *Vysokoučenému Pánu Zmaj Jovanu Jovanoviču, Výtečnému srbskému básnikovi....* Ďalšie obdobie – analogické iniciatívy – sa začína rokom 1876, keď vznikol prvý preklad básne *Onamo, onamo* Nikolu Petroviča Njegoša, a končí sa rokom 1898, keď vznikol druhý preklad tejto básne. Mimochodom, o básni *Onamo, onamo* (jej tri slovenské preklady) autor vydal inú publikáciu (*Boje Čiernohorcov a túžby Slovákov 1839–1914*) v roku 2004, v ktorej zdôraznil tak úroveň vysielajúcej literatúry a originálu, ako aj vyspelosť slovenskej kultúry a slovenského prekladu. Tradícia a nové prúdy v slovensko-srbských literárnych kontextoch sú ďalším obdobím, ktoré sa začína nepublikovaným Horalovým prekladom *Gojka* romantika Branka Radičeviča roku 1901 a publikovaným Holúbkovým prekladom epickej piesne *Smrť matky Jugovičov* (1902) a končí sa prekladmi toho istého básnika i ostatných moderných básni-

kov v predvečer druhej svetovej vojny, teda politickými udalosťami, rovnakými v oboch krajinách (1938).

Predkladaná *Abeceda pobratimstva – Bukvar bratimljenja* Jána Jankoviča pripomína aj to, že srbská a juhoslovanská téma sa realizovala napríklad v štúrovských umeleckých záujmoch dvojakým spôsobom: teoreticky i v umeleckej praxi. Štúrovcov zaujala najmä srbská a juhoslovanská ľudová epika. Na príklade juhoslovanskej epickej piesne Štúr najplnšie rozviedol svoju vlastnú predstavu o epickom básnictve. So Štúrovou prácou o slovanskom ľudovom básnictve úzko súvisí aj jeho názor na umeleckú poéziu Srbov a Juhoľoslanov, ktorý v tom čase vyslovil kritikou zbierky epických skladieb srbského romantického básnika Branka Radičevića. Štúrova kritika však prekračuje rámec hodnotenia jedného básnického diela, je autorovým krédom o slovanskej umeleckej epike, vyjadruje jeho chápanie poslania i zmyslu slovanského básnictva i vzťahov k umeleckej tvorbe na Západe. Z toho dôvodu je pozoruhodné, ako sa srbské a juhoslovanské motivické a umelecké podnety odzrkadlili v básnickej tvorbe štúrovcov. Srbské a juhoslovanské motívy boli často príležitosťou vyriešiť si nové umelecké úlohy i určitým stupňom vo vyhranovaní umeleckého profilu. Preto aj Jánovi Jankovičovi išlo o to, aby tieto momenty zaradil do širších súvislostí, resp. sa nimi zapodieval v rámci metodologických aspektov modernej literárnej a slavistickej vedy.

Kniha *Poézia slovensko-srbskej vzájomnosti (1827–1938)* má niekoľko častí, ktoré sú vnútorne prepojené slovanskou témou a jasným ideovým poslanstvom. Načrtáva všeobecné vzťahy dvoch blízkych národov, ich význam v minulosti a odkaz pre súčasnosť i budúcnosť. Autor v nej preskúmal všeobecné obojsmerné vzťahy Slovákov a Srbov a upozornil na dominantné fakty a osobnosti. Štýl autora sa prispôsobuje tomu, aby bol schopný oslovit' čo najširší okruh percipientov a záujemcov o problematiku. V knihe autor podrobne vysvetľuje procesy prelínania a pripomínania, predpoklady a podmienky

prelínania, personálne prepojenia, ale aj prelínania publikačného priestoru a literárnej vedy. Svoje výklady vždy dokladá bohatým textovým materiálom, ktorý tvorí druhú časť knihy. Jankovič vo svojom diele uprednostňuje termín *prelínanie*, ktorým možno slovensko-srbské vzťahy veľmi dobre charakterizovať, pretože jasne odzrkadľuje dynamiku spoločných literárnych procesov. Do kapitoly s názvom *Básne a piesne (Básnici a prekladatelia)* zaraďuje preklady publikované v dnes neprístupných časopisoch, ale aj pôvodné básne z archívov, ktoré doteraz publikované neboli – táto časť je dvojjazyčná a ilustrovaná kresbami. Rozsiahla kapitola je svojím spôsobom malou antológiou a Jankovič do nej zaradil aj básne, ktoré doteraz neboli na Slovensku známe – napríklad básne Bohuša Nosáka Nezabudova napísané po srbsky, básne na počtu Ľudovíta Štúra, ktoré vznikli v Srbsku ešte za jeho života, atď. Všetky texty sú prepísané podľa dobových prameňov, čo translatoológom umožní ďalší výskum a pedagógom poskytne materiál pre vyučovanie. Kniha prináša poéziu s patinou 19. storočia, ale aj verše moderny a medzivojnového obdobia, množstvo autorov a rozmanitosť tvorby. Z týchto dôvodov môže táto svojrázna antológia poézie zaujať aj širšie publikum.

Iným problémom sa zaoberá kapitola *Pripomínanie alebo Veľké písmená*, ktorá predstavuje rozsiahlu literárnovednú štúdiu o dominantných javoch a aktéroch dvoch storočí vzťahov. Knihu dopĺňa slovník autorov a prekladateľov ilustrovaný dobovými portrétmi, nájdeme tu aj kompletnú bibliografiu prekladov a súpis literatúry, čo spolu s dvojjazyčnosťou umožní aj mladším odborníkom pokúsiť sa rozpracovať niektoré tézy a témy naznačené v texte. Z toho všetkého možno uzavrieť, že práca J. Jankoviča *Poézia slovensko-srbskej vzájomnosti (1827–1938)* je určená nielen odborníkom, ale aj širšiemu kultúrnemu publiku. Svojou koncepciou bude prínosom aj pre domácu translatoológiu, obsahuje množstvo rôzneho materiálu, čo svedčí o dôkladnej znalosti spracovávanej problematiky. Celkom iste prispeje k ďalšiemu slovensko-

srbskému a slovensko-juhoslovanskému poznaniu a stane sa dôveryhodným prameňom pre štúdiu vzájomných kultúrnych stykov v jednotlivých slovanských literárnych priestoroch. Mnohostrannosť slovensko-srbských vzťahov a stykov a závažnosť problémov, ktoré tieto vzťahy a styky nastoľovali na jednej i druhej strane, akoby priam volali po tomto komplexnom spracovaní, ktoré podáva svojrázny i nový pohľad na kultúrne dejiny slovenského a srbského národa v súčasnom období zvýšeného vypätia ich duchovných síl.

Na záver sa pridávame k názorom doterajších posudzovateľov, ktorí o knihe *Poézia slovensko-srbskej vzájomnosti (1827–1938)* napísali, že autor veľmi úspešne prepojil základné roviny svojho diela (estetickú a vedeckú), pripravil ideovo jasne koncipovaný systematický a prehľadný celok. Nesporné je, že kniha *Poézia slovensko-srbskej vzájomnosti (1827–1938)* Jána Jankoviča osloví početných

recipientov a priateľov slovanského juhu. Autor má schopnosť vedecky fundovane a súčasne čitateľsky pútavo a plasticky približovať slovensko-južnoslovanské vzťahy v minulosti a komunikovať s dňom. Jeho práca dokazuje, že výskum kultúrnych vzťahov medzi národmi je cenným príspevkom k spoznaniu seba v iných a iných v sebe, a preto bude patriť medzi iné významné publikácie nielen autora, ale aj slovenskej literárnej vedy a slavistiky. Kniha *Poézia slovensko-srbskej vzájomnosti (1827–1938) – Abeceda pobratimstva* Jána Jankoviča, ktorého produktívna vedecká a prekladateľská práca už bola viackrát ocenená doma i v zahraničí, je ďalším dokladom, že tento literárny vedec neúnavne pokračuje v plnení významného poslania v oblasti slovensko-južnoslovanských literárnych a kultúrnych vzťahov.

Zvonko Taneski

Anna Valcerová: Hľadanie súvislostí v básnickom preklade.

Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2006, 220 s. ISBN 80-8068-546-0

Produkcija publikácií o problematike prekladu vydaných na Slovensku za posledných niekoľko rokov svedčí o tom, že translitológia je u nás v súčasnosti azda najdynamickejšie sa rozvíjajúcou filologickou disciplínou. Teoreticky i pragmaticky orientované monografie J. Rakšányiovej, E. Gromovej, L. Šimona, M. Kusej, E. Maliti, D. Múglovej, J. Zambora, J. Jankoviča a ďalších rovnako ako rad zborníkov o preklade nitrianskej, prešovskej, banskobystrickej univerzity a taktiež Ústavu svetovej literatúry SAV pokrývajú široké spektrum problematiky. Pozoruhodné však je, že s výnimkou syntetických prác venovaných dejinám prekladu a publikácií teoretického charakteru v nich prevažuje orientácia na problematiku básnických prekladov, zatiaľ čo reflexia prekladu naratívnych prozaických žánrov a drámy zostáva v úzadí; v každom prípade poroporne nezodpovedá zloženiu

slovenskej (a nielen slovenskej) prekladovej produkcie.

Jedným z príspevkov k výskumu špecifiky básnického prekladu je aj práca A. Valcerovej *Hľadanie súvislostí v básnickom preklade*. V určitom slova zmysle predstavuje sumarizáciu tém a problémov, ktorým sa známa slovenská teoretická prekladu venovala v predchádzajúcich desaťročiach, a práve ich syntetizujúca povaha naznačuje aj črtajúci sa pôdorys komplexných dejín slovenského básnického prekladu. Vzhľadom na to, že prvú časť tvorí skrátený text jej predchádzajúcej monografie (*Vzťah významu a tvaru*. Prešov, 1999), ktorá už bola recenzovaná na stránkach časopisu *Slovak Review* (2000: 1), obmedzím sa na stručnú sumarizáciu záverov. Predmetom skúmania autorky sa v nej stali Váľkove preklady tvorby ruského básnika Andreja Voznesenského, porovnané s

analogickými českými prekladmi V. Daněka. Popri zaujímavom a v mnohom podnetnom náčrte typologickej príbuznosti Váľkovej a Voznesenského tvorby Valcerová podrobuje mikroskopickému rozboru jeden z Voznesenského textov (*Goya*, 1966) a na ňom demonštruje kľúčové znaky básnikovej poetiky. Deskripcia poetologicky odlišných prekladových variantov básne Váľka a Daněka predznamenáva charakteristiku ich postupov aj pri analýzach ďalších textov.

Kritickú reflexiu teórie a praxe prekladu rozsiahlejších vývinových období prinášajú syntetické štúdie, ktoré si zasluhujú zvláštnu pozornosť. Nielenže otvárajú materiálovo rôznorodejšiu druhú časť práce, ale stručne sumarizujú, najmä prvá z nich (*Niekoľko úvah na okraj slovenskej teórie prekladu, najmä básnického, Básnický preklad po roku 1945*), a hne i jasne formulujú prínos prác slovenských i českých teoretikov prekladu druhej polovice 20. storočia, (K. Horálek, B. Ilek, J. Levý, K. Hausenblas, A. Popovič, J. Ferenčík, J. Vilikovský, B. Hochel a mnohí ďalší), ako aj prínos slovenských literárnych vedcov a prekladateľov (M. Tomčík, V. Kochol, F. Míko, N. Krausová, V. Turčány a ďalší). Z osobností, ktoré významne prispeli k formovaniu slovenského myslenia o preklade, mimo pozornosti zostal D. Ďurišin. Akcentovanie nielen objavnosti, ale aj úskalí jednotlivých teoretických koncepcií je výrazom úsilia autorky poskytnúť adresátovi komplexný obraz o formovaní slovenského teoretického myslenia v tejto oblasti. Prekvapujúce však je, že jej náčrt prakticky končí Hečkovou prácou *Dobrodružstvo prekladu* (1991). Zo spomínanej bohatej produkcie publikácií posledných zhruba pätnásť rokov venuje pozornosť iba Zamborovej práci *Preklad ako umenie* (2000). Štúdia je tak skôr mapovaním minulosti ako reflexiou prítomnosti, čo je v podstate otázkou rozhodnutia autorky, dôležitejšie však je, že tieto nové práce vniesli do predtým kontinuálne sa vyvíjajúcej slovenskej teórie prekladu moment diskontinuity a s ňou spojenej rozrôznenosti teoretických koncepcií, ktoré spätne ovplyv-

ňujú aj pohľad na minulosť. V tejto súvislosti je trochu škoda, že práve pri hodnotení kľúčovej osobnosti slovenskej teórie prekladu A. Popoviča, ktorému autorka venuje pomerne široký priestor, nekonfrontovala svoje názory so zorným uhlom novších slovenských analogicky orientovaných prác.

Zložitého problému typológie slovenskej básnickej prekladovej tvorby povojnového obdobia sa A. Valcerová dotýka v štúdiu *Miera výrazu ako kritérium estetickéj kvality prekladu*. Treba poznamenať, že autorka natoľko ani nejde o typológiu prekladu ako spôsobu jeho diferenciacie podľa vedomej stratégie/koncepcie autora prekladu, ktorá sa premieta do prekladového textu (aktualizujúci, modernizujúci preklad a pod.), ale skôr o hodnotovú, kvalitatívnu diferenciaciu prekladov. V charakteristike piatich typov básnických prekladov (v úvode avizovaných šesť) sa však obe kritériá prelínajú a sťažujú orientáciu v texte: 1. „v podstate realistická škola“; 2. Krnove preklady (subštandardné?); 3. preklady modernizujúce za každú cenu; 4. aktualizujúce preklady; 5. „básnické texty, v ktorých nebola narušená miera výrazu ani smerom k historickému pólu..., ani smerom k modernizácii...“ (s. 120). Ešte priesračnejšie sa spájanie kritérií estetickéj kvality prekladu a typu prekladu prejavuje v inovovanom variante typológie v štúdiu *Básnický preklad po roku 1945* (preklady modernizujúce, historizujúce, štandardné, až subštandardné, realistické, špičkové umelecké preklady, s. 161). Základ štúdie však tvorí materiálovo veľmi bohatá analýza vývinu slovenského básnického prekladu povojnového obdobia, štruktúrovaná v nadväznosti na spomínanú Zamborovu prácu diachrónne podľa generačného princípu a mapujúca základné vývinové tendencie slovenského básnického prekladu za vyše polstoročia. Práve v nej dostáva priestor autorkina erudícia, práve v nej autorka zúročuje svoj dlhodobý koncentrovaný záujem o problematiku slovenského básnického prekladu.

Prácu ako celok možno hodnotiť ako významný príspevok v perspektíve komplexné-

ho spracovania dejín slovenského básnického prekladu daného obdobia. Škoda, že celkový dojem z nej kazia nedôslednosti (či už autor-ské, alebo redaktorské) v spracovaní textu ako napríklad nejednotnosť prepisu azbuky do latiniky, citovanie ruských textov v prepise do latiniky, ale aj v azbuke, s vyznačením prí-zvuku i bez neho, i niektoré vecné „preklepy“ (napríklad preklad ruského názvu literárnej skupiny „Cech poetov“ ako „Ach básnikov“) a miestami aj zjednodušujúce, skratkovité formulácie ako napríklad konštatovanie, že prekladatelia staršej generácie L. Novomeský či V. Mihálik alebo V. Turčány „boli vzdelaní na tradičnej teórii verša, ktorá neodlišovala metrum a rytmus, preto ich pokusy neboli vždy úspešné“ a až výskumy modernej fone-tiky a jazykovedy ukázali „na odlišnosť metra ako schémy a rytmu ako jeho konkrétnej rea-lizácie“ (s. 190–191). Podozrievať uvede-ných básnikov z toho, že až na základe výsku-mov modernej jazykovedy „zistili, že stere-otypné dodržiavanie metra (Anča / kráča / auto / fičí / postoj auto / Anča / kričí) vedie k automatizácii rytmu“ (s. 191) hádam ani nemožno brať inak ako štylistický „preklep“.

Akcentovanie rytmu ako konkrétnej rea-lizácie metra a vnímanie prekladového textu v kontexte autentickej básnickej tvorby prijí-majúceho prostredia charakterizuje aj pole-mický náboj záverečnej štúdie *Štyri preklady Onegina. Odlišnosti ruskej a slovenskej jam-bickej realizácie rytmu* (s. 202–208). Okrem iného v nej Valcerová polemizuje aj s názor-mi autorky recenzie na preklady Puškina do slovenčiny. Komplexnejšia reakcia na jej vý-hrady presahuje rozsah recenzie, zdá sa však, že práve odlišné chápanie rytmu básnického textu vedie k odlišnej interpretácii zmiene-ných prekladov. Ak A. Valcerová redukuje rytmus básnického textu na spôsob realizácie metrickej schémy, pričom v preklade zdôraz-ňuje princíp metrickej ekvivalencie, v našom ponímaní kľúčom k interpretácii rôznoro-dých prekladov je vnímanie rytmu ako kom-plexného pojmu (ako súhry viacerých fakto-rov, rôznorodých prvkov usporiadaných v časovej alebo priestorovej následnosti)

a preferencia ekvivalencie takto chápaného rytmu v preklade pred ekvivalenciou metra.

Rozdielny zorný uhol zrejme pozname-náva aj odlišnosť pohľadov recenzentky a au-torky práce na štyri preklady Puškinovho románu vo veršoch *Eugen Oegin* (preklady S. Bodického, J. Jesenského, I. Kupca a J. Štrassera). Vo Valcerovej analýze týchto pre-kladov sa prejavuje na jednej strane veľmi tolerantný postoj k problematickým aspek-tom starších prekladov Onegina a na druhej strane kritické hodnotenie posledného, Štras-serovho prekladu: „nadaživa synonymá, ex-presívne slová, čím narúša miestami estetic-kú vyváženosť originálu a zámerne ho posú-va k dnešnému čitateľovi...“ atď. (s. 207, 208). Za doposiaľ najlepšiu autorka považuje pre-klad J. Jesenského. Na rozdiel od A. Valce-rovej sa domnievam, že preklad J. Štrassera je v kontexte predchádzajúcich slovenských básnických prekladov *Onegina* výnimočný a prelomový, a to z troch dôvodov. Po prvé, Štrasser si ako prvý z prekladateľov do dô-sledkov uvedomil žánrovú špecifiku Puški-novho diela, skutočnosť, že je, povedané slo-vami Puškina, „čertovský rozdiel“ nielen me-dzi románom a románom vo veršoch, ale aj medzi lyrickou básňou a románom vo ver-šoch. Tento žánrový problém Puškin rieši spojením básnicky náročnej veršovej štruk-túry (oneginská strofa) s dôslednou prozai-záciou jazyka a prirodzenou syntaxou (mini-mum inverzií a vetných elíps, prevažujúca zhoda verša a syntagmy), ktorá sa zároveň stáva dôležitým rytmotvorným prvkom. Po druhé, pochopil, že Puškinovo suverénne na-rábanie s jazykom sa prejavuje nielen v evo-kovaní dojmu spontánneho prehovoru, po-zbaveného tlaku formálnych obmedzení zvo-lenej veršovej štruktúry (negatívne pozna-menávajúce predchádzajúce slovenské preklady), ale aj v presnosti, výstižnosti, tref-nosti výpovede. (Zrejme iba sám prekladateľ vie, koľko invencie a hľadania si žiadalo pre-tlmočenie tejto prozaičovanej „jednoduchos-ti“ básnického jazyka.) A po tretie, Štrasser presne vystihol v preklade *Onegina* ironickú strunu Puškinovho talentu, ktorá rezonuje

azda najvýraznejšie práve v jeho románe vo veršoch (okrem epigramov a bohorrúhačskej *Gabriliády*). Každý preklad je však interpretáciou a je možné i pochopiteľné, že Štrasserovo „čítanie“ Puškina pre niekoho nebude zodpovedať jeho predstavám o veľkom klasičkovi ruskej literatúry, domnievam sa však, že Štrasserovou zásluhou zostane, že pozbavil

Puškinovho *Onegina* naftalínového zápachu a predstavil ho ako básnika výrazovo suverénneho, hravého i filozofujúceho, básnika mnohostrunného a najmä dodnes (i v ruskom prostredí) čitateľsky živého. Práve preto považujem Štrasserov preklad *Eugena Onegina* za mimoriadny prekladateľský výkon.

Olga Kovačičová

Alojz Keníž: Preklad ako hra na invariant a ekvivalenciu.

Studia Translatologica Bratislavensia 12. Bratislava: AnaPress, 2008. 96 strán.

ISBN 978-80-89137-38-1

V rozmedzí rokov 2006–2008 sa Alojz Keníž podieľal na troch knižných publikáciách o problematike prekladu. Na zborníkoch *35 rokov výučby prekladateľstva a tlmočníctva na Slovensku: 1970–2005* (Bratislava, 2006) a *30 rokov letnej školy prekladu: 1975–2008* (Bratislava, 2008) participoval ako vedecký redaktor i jeden z utorov a na monografii *Preklad ako hra na invariant a ekvivalenciu výlučne už len ako autor*. Všetky tri „jeho“ publikácie majú pritom jedného spoločného menovateľa – je ním „duch“ spomínania, pripomínania počiatkov, navracania sa k minulému. Tento „duch“, prirodzený pre oba zborníky, venované významným medzníkom v živote svojho i slovenského prekladateľstva, ovláda aj Kenížovu autorskú monografiu. Kto sa čo i len trošku vyzná v dejinách slovenského myslenia o preklade, totiž poľahky rozpozná, že jej názov vznikol kontamináciou názvov dvoch vari najstarších statí Františka Mika, v ktorých sa teoretik literatúry zaoberá práve otázkami prekladu. Ide o state *Preklad ako hra na ekvivalenciu a Invariant a rozptyl prekladu*, ktoré boli uverejnené „naraz“ v ôsmom čísle Slovenských pohľadov v roku 1971, čo bol práve čas, keď sa začali publikovať prvé výsledky slovenskej systémovej teórie umeleckého prekladu. V roku 1971 v bratislavskom vydavateľstve Tatran ako prvý zväzok jeho novozaloženej literárnovednej edície vyšla *Poetika umeleckého prekladu* Antona Popoviča, ktorá sa stala základom jeho známejšej *Teórie umeleckého prekladu* (Bratislava, 1975). A v roku 1970

v Bratislave začal pôsobiť Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva (ďalej IPT), ktorý bol organizačnou jednotkou slovenskej pobočky Univerzity 17. novembra sídliacej dovtedy iba v Prahe.

Na projekte štúdia na IPT sa podľa Š. Švagrovského state *Koncepcia Inštitútu prekladateľstva a tlmočníctva na Univerzite 17. novembra v Bratislave*, uverejnenej v zborníku *35 rokov výučby prekladateľstva a tlmočníctva na Slovensku* (2006: 9–14), podieľali práve A. Popovič a F. Miko. Keníž, ako jeden z prvých študentov IPT, v predmetnom zborníku v stati *V čom spočíva špecifikum prekladateľského a tlmočnického štúdia* rozvažuje nad tým, že „obhájiť samostatný odbor prekladateľstva a tlmočníctva v tom čase vôbec nebola jednoduchá vec, najmä (nie) po zrušení Univerzity 17. novembra (trvala len štyri roky) a presune tohto študijného odboru na Filozofickú fakultu“ (2006: 15). Na pôde Filozofickej fakulty UK v Bratislave špecifickú prekladovú náplň odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo po zrušení IPT zabezpečovalo Oddelenie teórie prekladu a tlmočenia pri Katedre ruského jazyka a literatúry. Keníž sa krátko po absolvovaní štúdia sám stal interným pracovníkom tohto oddelenia a na podnet svojho vedúceho A. Popoviča, po ktorého smrti v roku 1984 bolo napokon zrušené aj toto oddelenie, sa začal zaoberať problematikou tlmočníctva. Jeho *Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia* z roku 1980 bol prvou a dlho jedinou teoretickou prácou domáceho pôvodu o špecifickú

kej povahe tohto druhu prekladu.

V projekte štúdia na IPT sa od začiatku rátať aj s rozvíjaním teórie prekladu. Za týmto účelom sa pod jeho strechou malo zriadiť aj výskumné pracovisko – Kabinet teórie prekladu. Toto pracovisko malo byť zrejme obdobnou vedeckou inštitúciou, akou bol Kabinet literárnej komunikácie, ktorý začal pôsobiť v roku 1968 na vtedajšej Pedagogickej fakulte v Nitre pod vedením F. Mika. Pre nehody vo veci štúdia umeleckého prekladu na IPT však Miko s Popovičom preniesli výskum prekladu z Bratislavy práve do Nitry. V Nitre sa napríklad v roku 1972 konala vôbec prvá celoštátna konferencia o preklade odborného textu a tlmočení v bývalom Československu. A v roku 1975 sa tu zrodila aj tradícia každoročného vzdelávacieho podujatia známeho dnes ako Letná škola prekladu (LŠP). Keníž sa zúčastnil všetkých doterajších ročníkov LŠP – najprv ako frekventant, neskôr už ako prednášateľ, ba aj ako jeho organizátor. Nečudo teda, že do zborníka *30 rokov letnej školy prekladu* prispel hneď dvoma staťami: spolu s Annou Bédiovou zhotovil *Chronológiu jednotlivých ročníkov LŠP*, ktorá prináša užitočné informácie o tom, kto, kedy a na akú tému prednášal na tomto podujatí, a sám napísal stať *Teória – kritika – letná škola prekladu* s neskrývaným zámerom preukázať, že rozhodnutie organizovať podujatie typu letnej školy vyplynulo z celkového rozvoja slovenského myslenia o preklade u nás po roku 1945. Hoci Keníž v tejto veci argumentuje naozaj veľmi presvedčivo, osobne si myslím, že založenie LŠP bolo predovšetkým vyústením Popovičovej práce so študentmi cudzích jazykov, ktorí sa zaujímali o kritiku prekladu. A. Valcerová vo svojich *Niekoľkých úvahách na okraj slovenskej teórie prekladu, najmä básnického* (v autorskej monografii *V labyrinte vzťahov*. Prešov, 2000, s. 7–19) spomína A. Popoviča ako výborného učiteľa, ktorý vedel študentov zapáliť za predmet svojho výskumu.

Keníž si však v súvislosti s A. Popovičom z tých čias pamätá niečo iné – dobovú animozitu, ktorú v prekladateľských kruhoch

vyvolávala jeho teória a ktorú opisuje v recenzovanej monografii: „Teória prekladu sa medzi jazykovedcami a literárnymi vedcami len veľmi pomaly presadzovala ako samostatná disciplína, skôr sa považovala za nehodnú, aby sa ňou akademická obec vôbec zaoberala. Rovnako aj generácia etablovaných prekladateľov, ktorých zaradil J. Ferencík medzi zakladateľov slovenskej prekladateľskej školy, takmer z princípu odmietala akékoľvek teoretické, systematicky spracované úvahy o preklade, nedajbože ešte od človeka, čo nič nepreložil“ (s. 21) – čo bol naozaj Popovičov prípad. Na Kenížových spomienkach je nápadná najmä ich sila, pretože s výhradami voči teórii rátať aj sám, keď monografiu pripravoval do tlače. Keníž hneď v prvých riadkoch jej textu oznamuje, že napriek tomu, že nie je prekladateľom samoukom, už počas vysokoškolského štúdia praktizoval preklad odborných textov a tlmočenie a v súčasnosti sa venuje prekladaniu prozaických diel a dialógových listín pre televíziu. A v súvislosti so svojím teoretizovaním sa akoby pre istotu odvoláva na názor F. Mika, že „teória by nemala byť hrou ani vystavovateľnou akrobaciou, ale úporným úsilím preniknúť pod povrch vecí, ich zjednodušením“ (s. 5). Pravda, teória nezjednodušuje samoúčelne, ale preto, aby pojmový obraz sveta, ktorý zovšeobecňovaním jeho znakov vytvára, bol čo najexaktnejší. Napriek tomu presnosť spojená s vytyčovaním nových pojmov nepatrí medzi typické črty Kenížovej monografie, naopak, patrí tam skôr skutočnosť, že jej autor cez filter vlastných profesionálnych skúseností cídi už hotové poznatky, ktoré nadobudol vlastným štúdiom či výskumom, mysliac pritom hlavne na potreby vysokoškolskej prípravy budúcich prekladateľov. Zjednodušovať podľa Keníža znamená „na základe vlastnej skúsenosti podávať novým adeptom prekladu už vyriešené problémy, týkajúce sa prekladateľskej práce, aby sa rýchlejšie a ekonomickejšie dosahovala ich potrebná úroveň“ (s. 5).

Napokon, sú to jeho doterajšie praktické, teoretické i pedagogické skúsenosti, ktoré mu umožňujú, aby na adresu teórie v monografii

vyhlásil, že „chápanie prekladu ako rodového, strešného pojmu pre všetky prekladateľské disciplíny je správne“ (s. 6). Navyše, rodový pojem prekladu v jeho podvojnjej podobe, procesualnej a výslednej (s. 91), označuje za spoločného menovateľa jednotlivých statí, z ktorých zostavil jej obsah. Tých statí je celkom päť a pojednáva sa v nich: *O vzťahu prekladateľskej teórie a praxe*, *O osobitosti prekladateľsko-ilmocničného štúdia*, *O typológii prekladateľských činností a ich teórii*, *O vzťahu súmerateľnosti východiskového a cieľového textu*, *O preklade z/do málo rozšírených európskych jazykov*. Na tomto mieste treba azda upozorniť, že Keníž v reflexii nadhodených problémov neponúka nejaké nové riešenia – skôr len koriguje, dopĺňa, prípadne akcentuje niektoré koncepty „udomácnené“ v slovenskej reflexii i praxi prekladu. Napríklad v súvislosti s periodizáciou dejín slovenského prekladu, ktorú vypracovala M. Kusá v *Dejinách prekladu ako súčasti dejín kultúrneho priestoru* (2005), odporúča ako významný historický medzník akceptovať aj otvorenie bratislavského IPT (s. 10). Predkladajúc koncepciu, podľa ktorej plánuje vypracovať typológiu prekladateľských činností, zasa prepracúva členenie jednotlivých prekladateľských disciplín, ktoré ešte v *Teórii umeleckého prekladu* predložil A. Popovič (s. 47). V prípade opisu vzťahov východiskového a cieľového textu zasa ako stále „produktívne“ odporúča používať pojmy flexibilného invariantu a dynamickej ekvivalencie, a to aj napriek tomu, že pochádzajú z nomenklatúry dnes už nejestvujúcej lipskej školy prekladu (s. 61).

Kenížovo chápanie prekladu ako hry na invariant a ekvivalenciu, deklarované priamo v nadpise jeho monografie, môže preto niekomu v čase, keď sa v teórii za kritérium hodnoty prekladu už nepovažuje len samotný fenomén ekvivalencie medzi východiskovým a cieľovým textom, ale hlavne fenomén optimalizácie zmien uskutočnených v záujme dosiahnutia komunikačných cieľov autora originálu, pripadať aj ako trochu anachronické. Najmä keď aj F. Miko, na ktorého sa vo veci definície prekladu Keníž odvoláva, už

v polovici osemdesiatych rokov hovoril o optimalizácii jadra autorovej koncepcie sveta práve s cieľom čo najviac sa priblížiť k originálu, vďaka čomu problematiku prekladu z roviny lexikálnej, resp. sémantickej ekvivalencie, ktorou sa zaoberal začiatkom sedemdesiatych rokov, presunul v osemdesiatych rokoch na roviny jeho hodnotovej, a teda aj kultúrnej ekvivalencie.

Konfrontáciu s minulosťou, ktorú podstupujeme pri čítaní Kenížovej monografie, však môžeme, naopak, vnímať aj ako aktualizáciu dotknutých problémov. Keníž nás totiž provokuje k tomu, aby sme sa opätovne zaoberali tými najelementárnejšími otázkami teórie, ale i praxe prekladu: čo je preklad, čo a prečo sa vlastne prekladá, v čom spočíva kompetencia prekladateľa atď. Je užitočné poznať aj odpovede, ktoré na tieto otázky zazneli v minulosti, a pozrieť sa na ne cez prizmu prítomnosti. Keníž sa na súčasnosť, treba povedať, pozerá mimoriadne kriticky. Nepozdáva sa mu napríklad skutočnosť, že súčasnú konjunkčúru prekladu, ku ktorej dochádza takmer vo všetkých jeho oblastiach, sprevádza všestranný pokles kvality prekladového textu, a preto súčasné preklady delí na globalizačné (útočiace na národnú kultúru) a aspoň čiastočne neglobalizačné (s. 43). Polemizuje s delením jazykov na viac a menej rozšírené, nepovažuje ho z hľadiska vlastnej podstaty prekladu za relevantné (s. 87). A čo je pritom osobitne signifikantné, v zápale kritiky a polemiky so súčasnými kultúrno-civilizačnými trendmi v oblasti prekladu, s ktorým sa stretne v každej z piatich statí jeho monografie, si neuvedomuje, že nebadane opúšťa priestor prísnej teórie, ktorá sa pred štyridsiatimi rokmi pestovala v nitrianskej prekladovej škole. Inak povedané: jednotlivé state monografie A. Keníža, ktorý sa vedecky profiloval v tejto škole, už oscilujú medzi širšie a voľnejšie chápanou teóriou na jednej strane a žánrami, ktoré majú ambíciu mienkotvorne vstupovať do kultúrneho diaľnia na strane druhej.

Mária Valentová

Tvorivosť literárnej recepcie / Az irodalmi recepció kreativitása. Judit Görözdí – Gabriela Magová (eds.).

Bratislava: Ústav svetovej literatúry, Veda, 2008. 284 strán. ISBN: 978-80-224-1030-4

Ako druhý zväzok edície *Colloquia litteraria* erudita Ústavu svetovej literatúry SAV vyšla vo vydavateľstve Veda s vročením 2008 dvoj-jazyčná, slovensko-maďarská publikácia pod názvom *Tvorivosť literárnej recepcie*.

Jej zostavovateľky, Judit Görözdí a Gabriela Magová, doň zaradili prepracované verzie prednášok z medzinárodného sympózia s rovnomeným názvom z októbra roku 2005, ktoré sa uskutočnilo v Bratislave a zrealizovalo sa ako výsledok viacročnej spolupráce Ústavu svetovej literatúry SAV a Literárnovedného ústavu Maďarskej akadémie vied.

Prvú kapitolu s názvom *Tvorivosť literárnej recepcie* so štúdiami L. Vajdovej, J. Sziliho, R. Gáfrika, M. Mikulovej a T. Kubiša uvádza text Jána Košku *Tvorivosť literatúr vo vzťahoch*, v ktorom autor dospieva k názoru, že „tvorivosť recepcie a vôbec literatúr vo vzťahoch (medziliterárnosti) úzko súvisí s kultúrnou identitou a je vlastne tvorivosťou identity, vychádza z ľudskej životnej potreby identity a vytvára ju. Tvorivosť je kultúrnou potrebou interpretačného spoločenstva“ (s. 13). Autor upozorňuje na nové aspekty prístupu k porovnávacím štúdiám v rámci vnímania komparatistiky ako výskumu prejavov vzájomného pôsobenia v ich nepodobnosti.

V druhej kapitole s názvom *Umelecký preklad* nájdeme sumarizujúcu a zároveň polemickú štúdiu Márie Kusej *Slovenské myslenie o preklade*, ktorá načrtáva vzťah prekladu

a svetovej literatúry v historickom uvažovaní v slovenskom kultúrnom kontexte a v rovnakom kontexte si všíma i preklad ako spôsob komunikácie medzi národmi, jazykmi a kultúrami. Preklad z iných aspektov skúmajú v tejto kapitole aj texty A. Kappanyosa a L. Ferencziho.

Poslednú, tretiu kapitolu, ktorá sa zaoberá literárnohistorickými súvislosťami literárnej recepcie a nesie názov *Polstoročie literárnej vedy*, tvoria štúdie E. Bojtára, T. Berkesa, M. Baloghovej, A. Veresa, A. Bžocha a L. Franeka. Štúdie skúmajú literatúru z rozličných aspektov a literárnovedných prístupov: z hľadiska písania dejín literatúry, recepcie psychoanalýzy na Slovensku, reflexií o slovenských tradíciách medziliterárnosti a iných.

Tvorivosť v literatúre a jej recepcii je podľa spomínanej Koškovej štúdie tvorivosťou kontextu. Túto myšlienku i celú Koškovu štúdiu možno chápať i ako motto zborníka, lebo svojimi postrehmi predznamenáva tvorivú rôznorodosť v ňom publikovaných textov. Štúdie v zborníku sa nanovo zamýšľajú a prehodnocujú zistenia tradičnej porovnávacej literárnej vedy, prekračujú ideologické limity vývinu literárnej vedy v strednej Európe a otvárajú aj novšiu perspektívu výskumu z nových kontextov pohľadov maďarskej i slovenskej literárnej vedy. Obsah zborníka by sme tak mohli zhrnúť pod charakteristiku **polemiky s mottom tvorivosti**.

Renáta Deáková

Myslenie o preklade. Zostavila Libuša Vajdová.

Bratislava, Kalligram a Ústav svetovej literatúry, 2007. 184 strán. ISBN: 978-80-8101-006-4

Súbor štúdií *Myslenie o preklade* je jednoznačným prínosom k poznaniu svetových trendov v translatológii posledných troch desaťročí, čím vedome zapĺňa jednu výrazne

citeľnú medzeru. Tá vznikla na Slovensku najmä po predčasnej smrti Antona Popoviča roku 1984. Akoby bez neho absentovala autorita, ktorá by zastrelila kontinuitu komuni-

kácie a konfrontovania sa so súdobými pohybmi uvažovania o preklade v druhej polovici osemdesiatych rokov. Po roku 1989 došlo v tomto zmysle k paradoxnej situácii. Od začiatku deväťdesiatych rokov – v súvislosti s otvorením sa svetu vo všetkých oblastiach života výrazne stúpa záujem o cudzie jazyky a z hľadiska štúdia to znamenalo a dodnes znamená najmä zreteľný nárast záujmu o prekladateľsky orientované štúdium na úkor štúdia učiteľského. Tento fakt sa premietol aj do „zmnoženia“ translatologických akademických pracovísk na celom území Slovenska. V rámci pochopiteľnej diferenciacie tohto typu štúdia v jednotlivých centrách sa potvrdzuje i nárast „spoločenskej objednávky“ na tlmočenie a odborný preklad, pričom predovšetkým po vstupe Slovenska do EÚ kvantitatívny ukazovateľ jasne naznačil ťažisko v preklade v tom najširšom slova zmysle „európskych“ textov. Dochádza k presunom v rozmiestnení pedagogických pracovísk aj v ich špecializácii. Tento fakt v zásade prinútil jednotlivé akademické pracoviská zabezpečiť zodpovedajúcu odbornú literatúru, ktorá by však reflektovala na jednej strane potreby aktuálnej praxe, na druhej strane nebola odtrhnutá ani od európsky významných slovenských translatologických aktivít šesťdesiatych až osemdesiatych rokov. Predložená publikácia je preto jednou z takýchto i primárne didakticky orientovaných príručiek, ale zároveň sa usiluje neexplicitne konfrontovať doposiaľ komplexnejšie nereflektované európske názory na problematiku prekladu v širokom slova zmysle a slovenské tradície vedy o preklade.

Publikácia obsahuje šesť štúdií (časť z nich už v podstatne menej komplexnej podobe síce vyšla, ale práve ich dopracovanie a spoločné publikovanie vytvára relevantný celok poznania) a informačne zvlášť dôležitú výberovú bibliografiu zahraničnej translatologickej literatúry. Prvá štúdia Libuše Vajdovej (ktorá je zároveň aj zostavovateľkou a v pravom slova zmysle editorkou publikácie) *Teória polysystémov a preklad* komentuje prehľad izaelského a belgického myslenia

o preklade, previazaných prácami a konceptmi Itamara Eveny-Zohara a Gideona Touryho. Ďalšie prepojenie v istom slova zmysle zas približuje Lefeverovu koncepciu tzv. manipulačnej školy, ktorá odmieta vnímanie prekladu ako kópie a nazerá naň ako na prejav kultúrneho nadväzovania.

Rozmýšľaniu o týchto osobnostiach je venovaná štúdia Edity Gromovej *Teoretické myslenie o preklade v 80. až 90. rokoch 20. storočia*. Jednostrannosť škôl, zameraných dominantne na literárny preklad rozrušuje sociologický prístup. Ten analyzuje stať pražskej translatologičky Zuzany Jettmarovej *Společenská a sociologická orientace dnešní západní translatologie*, ktorá je akoby aj dovŕšením reflexie z časového aspektu.

Kultúrno-geograficky ponímané úvahy prezentujú dve štúdie. V jednej z nich *Anglofónne vnímanie prekladu* banskobystrickí anglisti Vladimír Biloveský a Miroslava Šramková mapovali vývoj prekladových teórií v anglicky hovoriacich krajinách. Ich prehľad vychádza od temer už trivializovanej práce Catforda a plynie až do súčasnosti.

Jana Rakšányiová sa v štúdiu *Interdisciplinárnosť a funkcionálnosť* zaoberá tzv. teóriou skoposu, ktorej materskou krajinou je Nemecko a dodnes hrá v podstate prím medzi uznávanými komplexnými koncepciami prekladu, predovšetkým vďaka jej potencii byť aplikovateľnou na celý diapazón prekladateľských aktivít bez exkluzívnej orientácie.

Úvaha Olgy Kovačičovej *Súčasná ruská translatológia* rozoberá ostatné roky vo vývine myslenia o preklade v Rusku ako v krajine, odkiaľ prichádzali mnohé translatologické impulzy, hoci dnes ich nie vždy vnímame, resp. pociťujeme ako pre nás relevantné (tvorivé rozvíjanie a využitie teórie skoposu, dlhoročná skúsenosť translatologických úvah v kontexte komparatívneho literárnovedného bádania).

Už spomínaným významným a informačne nasýteným doplnením publikácie je rozsiahla *Výberová bibliografia k otázkam myslenia o preklade* Veroniky Čejkovej.

Publikácia *Myslenie o preklade* má ambície v slovenskom kultúrnom priestore napíňať

niekoľko zadaní: v prvom rade poskytuje relatívne úplnú a relatívne aktuálnu informáciu o stave translatológie vo svete (a to minimálne v troch veľkých jazykových spoločnostiach – anglicky, nemecky a rusky hovoriacich) za posledných povedzme tridsať rokov; takpovediac v druhom rade tým informuje o tom, čo aj slovenská translatológia považovala/považuje z týchto impulzov za podnetné, čo teda nejakým spôsobom akceptovala a osvojila si, či naopak, čo slovenské uvažovanie o preklade v zmysle felixovských, popovičovských a mikovských tradícií neprijíma, čo a prečo nenachádza u nás odzvu. Práve tieto aspekty sa, myslím, premietajú do faktu, že knižka môže fungovať aj ako doplnková študijná literatúra. Zrejme i vzhľadom na predchádzajúcu absenciu podobných príručiek v ostatných rokoch akoby sa aj na Slovensku „vrece pretrhlo“ s učebnými materiálmi a „učebnými monografiami“ pre študentov prekladateľstva a tlmočníctva z oblasti teórie prekladu a rozlične vnímaného uvažovania o ňom.

Bolo by možné z rozličných stránok pristupovať ku koncepcii tejto publikácie i k jej realizácii, pripomienky a kritické hlasy, ktoré sa na ňu od jej uverejnenia objavili, sú však v podstate len dve. Ktoré to sú? Obe vychá-

dzajú z výsledného tvaru a boli predmetom dlhých diskusií nielen pri konečnom redakčnom spracovaní, ale ešte počas debát na zasadnutiach spoločného translatologického tímu ÚSvL SAV a viacerých slovenských translatologických centier. Práve na tomto fóre totiž odznela väčšina štúdií reflektovanej publikácie a prešla tak vlastne aj jeho „kolektívnym“ redigovaním. Dve pripomienky, o ktorých som sa zmienila, sa týkajú:

1. faktu, že boli publikované nie preklady pôvodných textov jednotlivých európskych a svetových translatológov, ale ich slovenská reflexia;

2. faktu malej explicitnosti spomínanej konfrontácie slovenského myslenia o preklade s recipovaným/reflektovaným inonárodným.

V oboch prípadoch však treba zdôrazniť, že po už spomínaných neľahkých a nejednoznačných diskusiách sa ako koncepcia publikácie zvolila tá podoba, ktorá najvýraznejšie a relatívne „najčistejšie“ priniesla čo najmenej deformovanú **slovenskú predstavu** o inonárodných translatológiách. A som presvedčená o tom, že práve podčiarknuté spojenie najpresnejšie vyjadruje vedomú a zámerne zvolenú mieru explicitnosti citovanej konfrontácie.

Mária Kusá

Mircea Eliade v evropském kontextu / Mircea Eliade in contextul european.

Libuše Valentová (eds). Přednášky z konference. Praha: Filozofická fakulta UK, Česko-rumunská společnost, 2008. ISBN 978-80-904036-3-5.

Medzinárodné sympóziu na tému *Mircea Eliade v európskom kontexte*, ktoré sa pri príležitosti 100. výročia narodenia Mirceu Eliadeho uskutočnilo v Prahe, vzniklo z iniciatívy Libuše Valentovej z Ústavu románskych štúdií FF KU. Zúčastnili sa na ňom odborníci z Rumunska, Čiech a Slovenska, takže zborník vyšiel v trojjazyčnej mutácii: českej a slovenskej z jednej strany knihy a z druhej strany v rumunskej. Obsahuje pätnásť príspevkov, tematicky rozdelených do troch častí: *Eliade a religionistika*, *Biografie a literárni díla* a *Recepte Eliadova díla*.

V prvej časti sa uviedli religionisti z Moravy a zo Slovenska, Ondřej Sládek (Brno), Michal Velég a Milan Kováč (Bratislava), ktorí zasvätili poslucháčov do Eliadeho hermeneutického programu, dichotomického myslenia a chápania času a priestoru.

V druhej časti vynikla najmä zasvätená štúdia *Portugalské dveře* Sorina Alexandresca (Bukurešť), Eliadeho synovca, sprevádzajúca čitateľa symbolickými siedmimi svetmi, ktorými Eliade za života prešiel. Zdeněk Hrbata (Praha) zase obohatil poznanie M. Eliadeho porovnaním jeho tvorby s naturizmom

a metafyzickým regionalizmom európskeho románu tridsiatych rokov (Ch. F. Ramuz, J. Giono).

Posledná časť zborníka prináša päť štúdií o recepcii Eliadeho diela v talianskom, českom, ruskom a slovenskom kontexte. Spomedzi nich Giuseppe Maiello (Pardubice) osvetľuje dobový kontext v Taliansku v sedemdesiatych rokoch 20. storočia, z ktorého pramení aj polemická diskusia o Eliadeho fašistickej minulosti, zatiaľ čo Roberto Scagno (Padova) sa zaoberá vplyvom talianskej kultúry na Eliadeho život, myslenie a tvorbu.

Príspevok českého prekladateľa Eliadeho diela Jiřího Našince (Praha) sleduje súvislosti, ktoré privedli P. Kohouta k dramatizácii Eliadeho novely *V Mântuleasově ulici* s tematikou odhaľovania mechanizmov totalitného režimu.

Zborník približuje osobnosť Mirceu Eliadeho z rôznych hľadísk, ktoré pomôžu pochopiť jeho monumentálne dielo a odkaz. Je prínosom do európskej rumunistiky a religiozistiky, ale aj poučným čítaním pre každého záujemcu o Eliadeho tvorbu.

Tamara Mikulová

Xavier Galmiche: Vladimír Holan, le bibliothécaire de Dieu (Prague 1905–1980).

Paris: Institut d'Etudes slaves, 2009, 244 strán. ISBN 978-2-7204-452-8

Vladimír Holan, Boží bibliotekár je titul najnovšej publikácie z produkcie parížskeho Inštitútu slovanských štúdií (Institut d'Etudes slaves), ktorej autorom je Xavier Galmiche, profesor českej literatúry na Sorbone, riaditeľ Interdisciplinárneho výskumného centra pre strednú Európu (CIRCE), vydavateľ revue *Culture d'Europe centrale* a člen redakčnej rady časopisu *World Literature Studies*, iniciátor kolokvií a edícií zameraných predovšetkým na českú literatúru a kultúru s presahom na Slovensko a ďalšie krajiny strednej Európy. V zornom poli X. Galmichea sú témy týkajúce sa literárnych a umeleckých prúdov v strednej Európe, dejín konceptu strednej Európy, stereotypov a predstáv, multikulturality v mestách a pohraničných oblastiach, stredoeurópskej moderny, satiry a grotesky a pod. Svoj vedecký záujem orientuje na osobnosti ako W. Ritter, B. Hrabal, K. H. Mácha, V. Linhartová či D. Tatarka a i., a sám je i prekladateľom (J. Čapek, K. H. Mácha, J. A. Komenský, T. Kolský, B. Reynek, V. Linhartová a i.) a iniciátorom mnohých kolektívnych prekladov českej poézie do francúzštiny. Holanovskú tematiku zaradil do svojho univerzitného programu v roku 2006, pričom vyústením záujmu o tohto mimoriadneho českého básnika je recenzovaná monografia (2009).

Autorov zmysel pre interdisciplinaritu, celostnosť a otvorenosť jeho vedeckého pohľadu stáli pri zrode jeho práce o básnikovi s mnohoročnou tvorivou a človečenskou osobnosťou. Kniha nie je iba historickým, kritickým a komparatistickým ponorom do Holanovej tvorby a česko-slovenského a európskeho kontextu 20. storočia, ale zároveň výberovou dvojjazyčnou antológiou Holanovej poézie, jej interpretovaným čítaním, kritickým príspevkom k recepcii Holanovej tvorby nielen v Čechách, ale najmä vo Francúzsku, a čiastočne a miestami sa týka aj otázky dejín, teórie a praxeológie prekladu.

Holana začali prekladať do francúzštiny v roku 1958, ako udáva autor v monografii, nielen v časopisoch *Europe*, *Alternances*, *Esprit*, *Marginales*, *Nulle part*, *La Nouvelle Alternative* a i., ale aj monograficky v renomovaných vydavateľstvách Gallimard, Orphée/La Différence, Belin. Na jednej strane sa stal Holan figúrkou vo výkladnej skrini propagandou riadeného prekladového exportu vydavateľstva Artia (*Poésie tchécoslovaque contemporaine*, Artia, 1958), na druhej strane preklady z jeho tvorby a jej reflexia vychádzala aj z podnetu francúzskeho prostredia. Aj tu sa však prejavila dobová dvojkolajnosť recepcie: zaujímali sa

oňho a propagovali ho francúzski sympatizanti komunistického Československa, ale aj opozičné emigrantské kruhy. V súvislosti s kritickým Galmicheovým komentárom sa nevyhnutne natíska potreba pripomenúť, koľko slovenských básnikov bolo preložených v najrôznejších antológiách či už pred rokom 1989 (*Anthologie de la poésie tchèque et slovaque*; Messidor–Unesco 1987; *L'Atouchement*, Ostrava, 1978; *La poésie surréaliste tchèque et slovaque*, Bruxelles, Gradiva 1972; či rôznych exportovaných vydaniach Meridiánov) alebo po roku 1989, a priznajme si – vo veľkej väčšine bez hlbšej odozvy a reflexie prijímajúceho prostredia. Nevieme dokonca ani, akú úroveň preklady majú a ako v novom prostredí rezonujú, ako a či vôbec sa rozvinula potencia diela v prekladovom texte, a už vôbec nemožno hovoriť o komparatívnom pohľade vychádzajúcom zvonku. Z tohto pohľadu (a nielen z neho) je Galmicheova monografia nesporným a závažným príspevkom k dejinám prekladu českej literatúry do francúzštiny.

Autor podáva, zdá sa, vyčerpávajúcu bibliografiu prekladov z Holana a zmieňuje sa o ich recepcii v prijímajúcom prostredí z hľadiska európskej, ale najmä francúzskej konštelácie (na okraj poznámka, že tu má možnosť oprieť sa aj o početné české pramene, ku ktorým pristupuje kriticky). V komentároch a interpretáciách pracuje v priestore celého literárneho diela. Primárne sa opiera o znalosť Holana v origináli, ale prirodzene aj o lektúru francúzskeho prekladu, a keďže berie do úvahy opakovaný preklad a interpretuje prekladateľské riešenia (napríklad pri rôznych prekladoch názvov, pri hľadaní optimálnej výrazovej polohy či pri otázkach verzológie) v súvislosti s hermeneutikou diela, pohyb medzi francúzštinou a češtinou mu umožňuje detailnú interpretáciu Holanovej tvorby, odkrývanie nových významov a skrytých potencií. Akcentuje tak otvorenosť a spôsob čitateľnosti diela v rôznych kontextoch, jeho skrytú viachlasosť, a popiera donedávna proklamovanú „neuchopiteľnosť“ Holanovej básnickej tvorby. Komparácia dvoch jazykových a poetologických systémov

umožňuje autorovi lepšie definovať Holanovu poetiku a naopak, podrobná znalosť Holana a interpretačná empatia zasa nahliadať do prekladu. K prekladovej hermeneutike ho dovedli aj nemalé ťažkosti, ako sám priznáva, spojené s potrebou po francúzsky interpretovať české Holanove texty, pričom bolo potrebné „dešifrovať jazyk na rovine dvojznačnosti, ktorá často vyplýva z českých frazeologizmov, čo treba správne vysvetliť, nehovoriac už o správnom preklade“, a k tomu sa ešte pripája „rozptyl výrazu do sledu zámerne heteroklitických obrazov, rozprsknutých do neočakávaných konštelácií“ (30).

X. Galmiche si pri koncipovaní monografie postavil dva ciele: prezentovať systematickú analýzu Holanovho diela potvrdenú komentárom a interpretáciou textov a zrekonštruovať tak poetickú dráhu básnika. V tomto zmysle monografiu postavil na dvoch častiach – *Vývin* (Trajectoire) a *Komentáre* (Commentaires). Pri výbere textov sa riadil vedomím, že chce hovoriť o nie veľmi známych aspektoch, preto sa opiera o tie, ktoré ilustrujú jeho tézy. Zámerne vynechal najdôležitejšie diela ako *Mozartiana*, *Toskána* a iné. Galmicheov výber a výskum je chronologicky zoradený a obsahuje komentované a interpretované úryvky napríklad z básní a zbierok *Blouznivý vějř*, *Sen*, *Rudoarmějci*, *Propast propasti*, *Terezka Planetová*, *Noc s Hamletem*, *Óda na radost*, pričom za každým nasleduje krátko dvojязыčná doplnková antológia súvisiacich básní.

V súvislosti s koncom dvadsiatyh rokov 20. storočia a s Holanom, začínajúcim básnikom, Galmiche hovorí: „... postupne si uvedomil nevyhnutnosť umelca postaviť sa voči Dejinám, pojať do svojho jazyka elementy, ktoré ich odrážajú, ba dokonca sa s nimi pasujú. Táto otázka sa stane v Holanovom živote ústrednou... a bude mať dopad na jeho poetiku a na premeny tvorivej koncepcie: jednou z línií našej monografie je práve pochopiť rytmus tejto permanentnej metamorfózy, ktorá čiastočne vyústi aj do koncepcie poézie ako svedectva“(20). Možno súhlasiť, že dejinné udalosti európskeho a československého rozmeru mali na Holanove postoje, odmlky a prejavy nezvratný do-

pad: „Opozitný duch je uňho trvale prítomný, či už nadobúda formu frontálneho útoku, a teda militantnej poézie, alebo diskretniejšiu podobu inštinktívneho utiahnutia pred príkazmi a konvenciami“ (22). Holanov prípad kopíruje model životných osudov literátov antimilitaristov, sympatizantov s komunistickým režimom, odstavených v päťdesiatych rokoch, rehabilitovaných v šesťdesiatych rokoch, ktorí sa však postupne sťahujú do vnútorného exilu, obracajú sa k metafyzike bytia, takže prevládajúci existenciálny pesimizmus ich postupne odradí od tvorivej ambície. Znovu sa vrátim k atribútu existenciálny, keď poviem, ako to vidí aj Galmiche, že Holanovo existenciálne prežívanie Dejín sa priamo odráža v básnikovom tvorivom koncepte poézie ako svedectva, naratívnej poézie, denníkovej poézie, ktorá postupne minimalizuje výraz, pričom existenciálne filozofické postoje majú aj iné konkrétne vyústenia v básnickom výraze. Na tomto mieste treba ešte pripomenúť Galmicheovu dôslednosť, s akou sleduje Holana v literárnom kontexte európskej a českej moderny, a ako narába s filozofickými a básnickými filiaciami pri interpretácii a pri koncipovaní genézy a žánrového vývinu Holanovho diela v spätných presahoch k vývinu českej poézie 19. storočia.

Galmiche rezumuje český literárnokritický kontext (Blažíček, Červenka, Kožmín, Opelík a i.) a uvažuje o labyrintickom charaktere Holanových textov z hľadiska textovej a editorskej kritiky. Tým otvára dve polohy: historicko a literárno kontextovú na jednej strane, a polohu ontogenézy básnikovho diela na strane druhej. Keďže v duchu Holanovho odporu voči explikatívnym interpretáciám („Jakékoli vysvětlování v básni je hříchem...“) sa chce vyhnúť tomuto typu analýzy, no nenachádza materiál ani na textovú kritiku, ani textovú genézu, ktorá vo francúzskom literárnovednom diskurze tvorí súčasť komplexného výskumu tvorby (po Holanovi nezostali takmer nijaké rukopisy a koncepty a české reedície neobsahujú kritický aparát), autor monografie považuje za potrebnú (a možno aj smerom k nášmu kontextu za katarznú) práve historicko-kritickú rekontex-

tualizáciu. V druhej polohe potom hľadá vhodnú interpretačnú metódu. Keď zvažuje, či uprednostniť historickú, psychologickú, či poetologickú alebo filozofickú lektúru, prikláňa sa k vývinovej rekonštrukcii básnikovho diela z hľadiska žánru v kombinácii s analýzou filozoficko-noetického systému diela a jeho poetiky. Literárna analýza fokalizovaná na problematiku žánrového pohybu, zmeny a obnovovania môže priniesť pohľad na básnikovo hľadanie výrazu a jeho hĺbky. Galmiche dospel k názoru, že v Holanovej tvorbe sa striedajú obdobia charakterizované vznikom a zánikom istých žánrov, čo je výrazom jeho filozoficko-estetického ideálu a zlomových polôh a rezignácií; takto nachádza v Holanovej tvorbe okolo roku 1930 prítomnosť „pravideľnej poézie, ktorá je nositeľom rilkeovského postsymbolizmu, a možno ju identifikovať v prvých prejavoch orfizmu“. Tu vidí Holana v kontexte českej avantgardy roztrieštenej do dvoch postojov – nezvalovského „estetického pokroku“ a halasovsko-seifertovského obratu k menej „mechanistickej“ poetike, kam aj Holana situuje, a jedným dychom však hovorí aj o nemožnosti takéhoto návratu a o rezignácii na (neo)symbolizmus. Koncom tridsiatych rokov 20. storočia znamená Galmiche mocný nástup historických motívov do Holanovej tvorby. Poézia svedectva sa bude periodicky vynárať v celom Holanovom básnickom diskurze až do konca sedemdesiatych rokov.

Autor monografie sleduje vývin Holanovej poézie ako „račie“ striedanie spätného a progresívneho pohybu, keď básnik viac či menej skúša nosnosť a účinnosť jednotlivých žánrových polôh, cez postupnú rezignáciu na ideálny koncept lyriky, zdedený zo symbolizmu, k príklonu k epickému výrazu. Dynamizmus tvorby vyúsťuje v päťdesiatych rokoch do vzniku nového, originálneho, v autorovej terminológii „velkoformátového“ žánru, ktorý prekračuje tradičné žánrové hranice a obmedzenia – mieša sa v ňom poézia, rozprávanie a divadlo. V monografii dáva autor veľký priestor práve analýze a komentáru „k najťažšiemu a zároveň najprekladanejšiemu dielu“

Noc s Hamletem, ktoré tento veľkoformátový žáner reprezentuje. Od poetiky „skratu“ (*court-circuit* – estetický prostriedok, spočívajúci v spájaní disparátnych prvkov, ktoré vyvolá šok, 235) dospel k „poézii preludov“, k poézii, ktorá uznáva, že nemá priamy prístup k bytiu, a preto deduktívne exploruje rôzne jeho formy: súčasná aktuálnosť Holanovej poézie spočíva v prelínaní poetična a epistemologického spytovania.

X. Galmiche vytvára obraz Holana disonantného, ktorý prešiel dlhú vývinovú cestu: najprv „ako básnik-dandy, ktorého... pokúšala avantgardná predstavivosť, ale rýchlo ho znechutila jej ľahkovážnosť; potom ako „básnik postromantizmu, elitista, rilkeovský estét, ktorý fascinoval či poburoval svojich súčasníkov sofistickovanými víziami, a ktorý sa osudovo nevyhnutne... ocitol v polohe protifašistického neopatriotizmu“ (221). Vidí Holana aj ako básnika angažovaného a reflektuje jeho autodefiníciu „básnika nepriateľa“. Práve rekontextualizáciou Holanovho diela Galmiche vyvracia mýtus, ktorý okolo neho vznikol a pasoval ho za básnika uzavretého, básnika disidenta, básnika pustovníka. Vidí ho skôr v spoločnosti Diogena, Sokrata, heretikov, „Williamu – Božieho bibliotekára, Mozarta v neznámom hrobe, uškŕňajúceho sa Melmotha, búriaceho sa človeka z Dostojevského suterénu“ (221). Nachádza však aj iné, do vnútra hlbšie zanorené východiská a interpretačné metódy (komentované mikrolektúry v kombinácii s intertextuálnou analýzou systému alúzií, interdisciplinárnym komentárom a antropologickou kritikou), a tie mu pomáhajú vytvoriť obraz Holana filozofa a kresťanského básnika, ktorého disonancia spočíva práve v dualite „človeka vzbúreného

a človeka hľadajúceho Božiu Milosť“ (222). Galmiche sa domnieva, že táto disonancia sa dá vysvetliť iba v kontexte narastajúceho vedomia alterity: Holan sa vydal po ceste pluralizácie básnického hlasu na rovine poetickej, filozofickej a mentálnej, a v tom je koherencia jeho diela. Rozhodujúcim momentom v dialektike jeho tvorby bol nástup naratívnej poézie. Už pri *Prvom testamente* (1940), ako dokladá X. Galmiche, nesmelo zaznieva za príbehom rozprávačov hlas, ktorý v cykle *Príběhy* silnie, znásobuje sa, delí, protirečí si a je výsledkom „ontologickej diferenciacie“ (J. Patočka). Práve túto Patočkovu tézu rozvíja Galmiche v interpretácii dvoch úryvkov z *Noci s Hamletem* a práve v tejto interpretácii graduje jeho súznenie a porozumenie s Holanom.

Xavier Galmiche svojou monografiou pokračuje českú a doterajšiu francúzsku kritickú reflexiu Holanovej tvorby. Výberom textov a dôrazom na spirituálny rozmer ukázal Holana v inom svetle: ponúka podobu veľkého moderného barokového básnika európskeho rozmeru a identifikuje jeho spirituálnu príbuznosť s Blaisom Pascalom, Ignácom z Loyoly, svätým Robertom Bellarminom, svätou Terezou, Kierkegaardom, či tvorivé filiacie s Verlainom, Laforguom, Rilke, Charom a v českom kontexte s Březinom, Demlom, Reynekom, Zahradníčkom. Kládne mnoho otázok týkajúcich sa filozofie, estetiky, poetiky, ponúka mnoho podnetov, o ktorých sa na tomto priestore nedá podrobne hovoriť. A keď hovorí v súvislosti s Holanom o zdanlivom protirečení „estetickéj ambície a odhaľovaní desivej existenciálnej skutočnosti“, nevyhnutne sa dotýka podoby strednej Európy.

Katarína Bednárová

Kettős megvilágítás. Fordításeleméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig. Eds. Józán, Ildikó – Jeney, Éva – Hajdu, Péter.

Budapest: Balassi Kiadó, 2007. 474 strán. ISBN 978-963-506-711-4

Antológia listov, úvah, esejí a štúdií o umeleckom preklade *Dvojité osvetlenie. Texty z teórie prekladu od svätého Hieronyma po koniec*

20. storočia, ktorú zostavil kolektív výskumníkov Literárnovedného ústavu Maďarskej akadémie vied a ktorá vyšla v translatologic-

ky zameranej edícii *Pont fordítva* (Práve naopak), vytvára prierez dejinami európskeho myslenia o preklade.

Vybrané práce sú síce zoradené v chronologickej následnosti ich vzniku, ale samotný výber sleduje podľa slov zostavovateľov tri hľadiská. V rámci základných prác, zásadne určujúcich európske historické myslenie o preklade, sa pre potreby antológie väčšinou nanovo preložili texty svätého Hieronyma, Luthera, Schleiermachera, Humboldta, Goetheho, Nietzscheho, Benjamina. Ďalšie práce, napr. úvahy o prekladaní Scheffera, Batteuxa, Gottscheda alebo d'Alemberta, sa dostali do antológie vďaka svojmu vplyvu na maďarskú literatúru a umelecký preklad na konci 18. a na začiatku 19. storočia. Podobne klasicko-filologicky je orientovaný predslov Wilamowitz-Moellendorfa zo začiatku 20. storočia, z ktorého vychádzali prekladatelia-básnici klasickej poézie modernistického časopisu *Nyugat* v prvých desaťročiach 20. storočia. Z poslednej tretiny 20. storočia zostavovatelia vybrali štúdie predstaviteľov izraelskej translatologickej školy Even-Zohara a Touryho, doposiaľ recipované v Maďarsku predovšetkým z jazykovedného hľadiska, ale aj benjaminovské komentáre De Mana a Derridu, ktoré pokladajú za prejavy dodnes neukončeného širšieho dialógu o povahe umelckého prekladania. Ako príklady aktuálneho uvažovania antológia ponúka eseje a štúdie Paza, Figala, Bermana a Meschonnicca.

Každý výber odhaľuje aj to, čo ostalo mimo. Publikácia neobsahuje napríklad translatologické práce maďarskej proveniencie, ktoré by mohli tvoriť paralelu alebo kontrast k trendom v európskom myslení o preklade. No ďalší diel edície *Pont fordítva*, antológia *A műfordítás elveiről* (O princípoch umeleckého prekladu; ed. Józán, Ildikó, 2008) nasvedčuje, že v edičnom pláne bola textom maďarských autorov venovaná samostatná publikácia, ktorá sleduje cez odborné texty od 16. storočia po súčasnosť dejiny maďarského myslenia o umeleckom preklade. V rámci edície sa pripravuje aj ďalšia antológia, sprostredkujúca prínos prác stredo- a novovekej teórie prekladu.

Antológia *Kettős megvilágítás* zahŕňa okrem menného a vecného registra aj podrobné poznámky, týkajúce sa autorov, textov, maďarských súvislostí a konkrétnych prekladových otázok. V samotných textoch systematicky uvádza (ako príklad serióznej práce s prekladom v rámci rôznych terminológií a teoretických diskurzov) po maďarskom výraze prekladu (*fordítás*) alebo jeho synonymách (*tolmácsolás*, *átültetés*) pojem v origináli. Publikácia predstavuje dobrú a spoľahlivú pomôcku pri translatologicky orientovanom výskume a vo forme príručky sprístupňuje významnejšie texty z oblasti umeleckého prekladu aj pre filologické a prekladateľské odbory.

Judit Görözdi

L'oublié et l'interdit. Littérature, résistance, dissidence et résilience en Europe Centrale et Orientale (1947–1989).

Textes réunis par Roumiana L. Stantcheva, Alain Vuillemain.

Sofia: Institut d'Études balkaniques. 272 strán. ISBN 978-954-726-4-9

Kniha, ktorá vyšla pod názvom *Zabudnuté a zakázané. Literatúra, odboj, disidenstvo a tichý odpor v strednej a východnej Európe (1947–1989)* vznikala niekoľko rokov zo spoločného výskumu Ústavu balkánskych štúdií Bulharskej akadémie vied v Sofii a Univerzity v Artois v Arrase, vo Francúzsku, v rámci medzištátneho výskumného programu RILA. Výskum

viedli R. L. Stantcheva a A. Vuillemain.

Jeho výsledkom je zborník, ktorý zachytáva dianie v širokom rozmedzí. Všetky príspevky sa zaoberajú formami odporu voči mocenskému nátlaku režimov vyjadrenými literatúrou. Medzi štúdiami nájdeme úvahy o situácii v Bulharsku, Maďarsku, Rumunsku, Československu, bývalej Juhoslávii a v So-

vietskom zväze. Prvá časť zborníka sa venuje pojmom a historiografickým danostiam, druhá časť dejinám, ďalšia próze a poézii protestujúcich autorov a napokon memoárom, svedectvám, spomienkovej literatúre.

Už z bežného pohľadu je zrejmé, že zborník nie je zbierkou príležitostných vyjadrení, ale premysleným a koncepčným dielom. Prejavilo sa to dvoma spôsobmi – jednak vypracovanou terminológiou, ktorá sa pokúša utriediť rôzne podoby protestnej literatúry podľa vnútorných a vonkajších príznakov (kde diela vznikli, či boli publikované, či nie, čoho sa týkali a pod.), a jednak rozdelením obdobia 1947–1989 na niekoľko odlišných období, určujúcich spôsoby protestu.

Alain Vuillemain načrtáva na úvod a potom vo vlastnej štúdii základné pojmy, vyjadrujúce formy protestu v literatúre. Vychádza z obrazu ticha, umlčania a podľa toho rozoznáva tri typy odporu – *résistance* (odpor, vzdor), *dissidence* (iné zmýšľanie) a *résilience* (ústup do ticha, zrušenie) – ktoré sa prejavovali za rôznych okolností, napríklad v prípade disidenstva vo vnútri istej kultúry a krajiny, odboj zase mohol byť vedený zvonku, emigráciou, a ústup do ticha vyústil do zásuvkovej literatúry, svedectiev z väzení a lágrov, publikovaných po páde totalitarizmu. Prirodzene, každý prípad je niečím osobitý, pojmové

rozčlenenie však prináša použiteľné kritériá, s ktorými sa dá ďalej pracovať. Tým skôr, že sa k nim pridáva aj členenie podôb odporu vzhľadom na dobu vzniku – či vznikli ako reakcia na prevrat v Československu (1948), po uvoľnení stalinizmu (1953), po tzv. kontrarevolúcii v Maďarsku (1956), po okupácii Československa sovietskou armádou (1968), po Júlových tézach, utužujúcich režim v Rumunsku (1971), alebo začiatkom perestrojky v Sovietskom zväze.

Dnes sú už známe mnohé z diel, ktoré sa k týmto udalostiam vyslovovali. V prípade Československa sa Kundera zrejme nedal obísť, ale viaceré štúdie v zborníku sa zaoberajú aj modernizmom, avantgardou, surrealistickým protestom v Maďarsku alebo odporom v Sovietskom zväze v tridsiatych rokoch 20. storočia. Zaujímavý je však záver, ku ktorému Vuillemain štúdiom dospel. Podľa neho jednotlivé kultúry vnímanie minulých udalostí ešte nezvládli. Počas procesu vyjasňovania dochádza k ďalším prejavom zabúdania, cenzúry a kolektívnej amnézie. Totalitné režimy boli síce nahradené demokraciou, ale často ide o autoritatívne demokracie, falošné demokratické diktatúry, ktoré vedú k novým prejavom odporu, protestu a disidenstva (*Résistance, Dissidence, Résilience*, s. 12).

Libuša Vajdová

Routledge Encyclopedia of Translation Studies.

Mona Baker, Kirsten Malmkjaer (eds.) (1998, 2000)

London-New York, Routledge. ISBN 0-415-09380-5 (2006) London-New York, Routledge.
ISBN 10: 0-415-36930-4

Konečne máme v knižnici ÚSvL SAV encyklopedické dielo, ktoré zhrňa základné informácie o preklade a jeho výskume, ako aj podstatné termíny a pojmy, a ktoré patrí k nevyhnutnému vzdelaniu v súčasnej translatológii. Nemohli sme sa k nemu dostať tak dlho, až medzitým vyšlo aj nové, pozmenené vydanie. Druhé vydanie však prvé neruší, hoci v druhom nájdeme aj nanajvýš aktuálne trendy. Recenzia sa pokúsi reflektovať obe vydania.

Hoci je RETS (1998) usporiadaná abecedne, už na prvý pohľad vidieť, že sa orientuje

podľa problémov. Na príčine je veľké úsilie o systematickosť, ktorá sa v súčasnom stave rozptylu translatológie pociťuje ako potrebná. Obsahuje pomerne veľa hesiel (111), no v starostlivom výbere a na vysokej úrovni zovšeobecnenia. Neraz sa stáva, že čitateľ nájde termín iba v indexe ako súčasť širšie chápaného hesla. Heslá sa orientujú na štyri prejavy translatologického myslenia – termíny a pojmy, spôsoby prekladu ako tlmočenie, titulky a pod., prístupy a metódy výskumu a napokon smery a školy, ktoré v translatológii vznikli

alebo s ňou úzko súvisia. Odrazilo sa to napríklad v pomenovaní niektorých hesiel zloženými názvami ako *Analytická filozofia a preklad*, *Teória hier a preklad*, *Kontrastívna analýza a preklad* a pod. Zložené názvy pritom signalizujú nielen rozsah translatológie, ale aj multidisciplinárnu otvorenosť a predovšetkým význam metód, ktoré si z iných disciplín vybrala. Tento trend stojí čiastočne v opozícii k úsiliu o systematizáciu a presnejšie definovanie jej obrysov. Podľa iných názorov však rozširovanie disciplíny prináša jej rozvoj, takže je zbytočné, či priam nemožné mu brániť.

Bolo by únavné, hoci asi užitočné, prechádzať heslo po hesle. Vcelku možno povedať, že väčšina hesiel sa združuje do problémových skupín. Napríklad v súvislosti s analýzou prekladu alebo konkrétnych prekladateľských postupov sa objavujú pojmové heslá ako ekvivalencia, kompenzácia, explicitnosť, shifts čiže posuny, imitácia, parafráza, doslovný preklad, ale aj normy a normatívny preklad. Ekvivalencia už dávno nie je jediným riešením pri preklade, spochybňujú ju nielen kulturologické prístupy, ale najmä analytická filozofia, ktorá nachádza príčinu nekorešpondencií medzi originálom a prekladom nie v rozdieloch medzi jazykmi, ale medzi výrazom a jeho významom v jazyku ako takom, a nedostatky prekladu vysvetľuje neschopnosťou slova zachytiť a odovzdať pravdu už v jazyku originálu. Podobne sa o ekvivalencii vyjadrujú psycholinguvistické a kognitívne prístupy, ktoré vedú nielen k relativizácii, ale dokonca k obraznosti, k metaforickosti v preklade. Napriek tomu sa adaptácia hodnotí stále negatívne, hoci sa o štatút prekladu veľmi zaslúžila.

Ani lingvistický výskum už nespočíva iba na princípe ekvivalencie. Jej dozvuky ešte nájdeme v premýšľaní o normách a kvalite prekladu, závislej od tzv. ideálneho prekladu (o ktorom sa síce nevie, aký je, ale rozhodne je jediný). Zaujímavé výsledky priniesol lingvistický výskum korpusov. Ide o porovnanie veľkého množstva textov v origináli a v prekladoch, ktorého výsledkom je prehľad najčastejších postupov pri prekladaní a ich výsledkov, alebo aj tzv. prekladateľských univerzálií, to

znamená najčastejšie vyberaných riešení. Nevýhodou je potreba veľkého množstva preloženého materiálu, ktoré ťažko dosiahnuť.

Heslo *Auto-translation* čiže vlastný preklad alebo sebaaprekladanie, ktoré predstavuje zaujímavý a čoraz aktuálnejší problém, je pomerne dobre prepracované. Nezabudlo sa ani na didaktiku prekladu, ktorá tvorí významný podiel západnej translatológie. Heslo spracoval Hans Vermeer. Stavia sa v ňom proti zaužívanému spôsobu vyučovania cudzieho jazyka, ktorý pri prekladaní nestačí, a opisuje postup od získavania jazykových a kultúrnych zručností (písanie) v materinskom jazyku, pokračuje cudzím jazykom a štúdiom kontextuálnych informácií, ďalej porovnávaním dvoch alebo viacerých jazykov a nakoniec získavaním kultúrnych zručností v cudzom jazyku. S tým súvisia tzv. funkcionalistické prístupy, vychádzajúce z existencie komunikačného prenosu. Aj tieto prístupy sa nazdávajú, že preklad existuje predovšetkým v kontexte a že jedine kontext, literárny alebo autorský, odhaľuje lingvisticky ukotvené významy textu. Podobným prínosom je aj heslo o metóde, nazvanej „think-aloud protocols“, čo sú záznamy, ktoré si robia samotní prekladatelia o svojom uvažovaní a rozhodnutiach v priebehu práce a mapujú tak rozhodovací a výberový proces. Veľmi zaujímavé je aj porovnanie prekladu ako textu a ako diskurzu.

Nové vydanie encyklopédie (2006) zachytáva výsledky niekoľkoročného vývinu. Na rozdieloch medzi starým a novým vydaním sa najlepšie prejavujú posuny v myslení súčasnej translatológie. Časť hesiel ostala rovnaká, ale veľká časť zmizla. Niet tu už napríklad vzťahov k filozofii, k teórii hier alebo k rôznym podobám lingvistiky. Oproti tomu sa zvýšil podiel typov prekladania (preklad v reklame, rôzne typy tlmočenia podľa miesta a charakteru tlmočeného textu, tzv. vedecké, komunitárne, súdne atď.), audiovizuálne, komerčné alebo odborné prekladanie a pod. Z toho vidieť, že cieľom súčasného pohľadu je systematizácia v poslednom čase rozvinutých foriem. Prípadlo aj heslo venované dekonštrukcii.

Na druhej strane sa väčšia pozornosť venuje umeleckému prekladu. Zatiaľ čo ešte nedávno

boli lingvistické otázky prekladania absolútne v popredí, tu sa pozornosť obracia ku kultúre a k literatúre ako jej súčasť. V rámci „kultúrneho obratu“ sa riešia už nielen otázky etiky a postkoloniálnych prístupov, ale doslova aj „prekladu kultúr“. Opäť sa vynára triáda prekladových postupov: naturalizácia, exotizácia a ideologizácia, rozšírená v podobnej forme v slovenskej tradícii už v osemdesiatych rokoch 20. storočia, zatiaľ čo binárne modely pomaly miznú. Viacerí autori, ktorí sa venujú súvislostiam prekladu a kultúry, tvrdia, že kultúry nie sú homogénne, ani jednoliate, a preto je prekladová činnosť procesom tzv. hybridnej identifikácie (2006: 68). Podľa Homi Bhabhu je každá kultúra transnacionálna, vytvorená výmenou a adaptáciou (konečne!), migráciou a alteráciou. Preklad je podľa toho „proces miešania a vzájomnej kontaminácie, a vôbec nie pohyb od ‚prameňa‘ k ‚cieľu‘, ale umiestnený v ‚tretom priestore...‘“ (2006: 69). O týchto veciach diskutuje slovenská translatológia prakticky od čias D. Ďurišina (primárna funkcia prijímajúceho, a nie vysielajúceho prostredia) v prácach rôznych autorov. Akokoľvek by tento prístup skončil, je zrejme, že konečne „oficiálne“ dovoľuje západnej translatológii opustiť tvrdo zafixovanú schému pohybu od prameňa k cieľu, ktorou utrpeli najmä lingvistické prístupy. Kultúra je považovaná za prekladový proces v neustálych posunoch, množení a rozrôžňovaní, pričom preklad je akousi antisencialistickou a antiholisticou metaforou, ktorá má za cieľ odkryť kontradiskurzy, diskurzívne formy a rezistentné akcie v kultúre, ako aj heterogénne diskurzívne priestory v spoločnosti. Tento dynamický pojem kultúry vidí kultúrne rozdiely ako procesy prekrývania, synkretizmu a kreolizácie kultúr. Samozrejme, že daný typ myslenia predstavuje iba časť svetovej translatológie. Na druhej strane je obviňovaný z marginalizácie bilingvizmu a prekladu ako medzijazykovej praxe (Trivedi, 2006: 69).

Veľkou prednosťou encyklopédie je, že sa podujala aj na takmer nemožnú úlohu – zachytiť podobu národných tradícií prekladania. Do druhej časti publikácie totiž zaradila vyjadrenia domácich expertov na preklad, ktorí opísali nielen národné školy prekladu, ale aj

jednotlivé preklady prinášajúce zmeny v dejinách prekladania. Ich poznatky boli zapracované aj do hesiel, ktoré spracovávajú dejiny prekladu. Tak sa nazbieralo množstvo relevantných zistení, ktoré aj v úvode k encyklopédii podrobne reflektuje autorka a zostavovateľka encyklopédie Mona Baker. A tak nájdeme v RETS tridsaťjeden minihistórií prekladania z tridsaťjeden krajín. Každá z nich má osem až desať strán. Každá okrem jednej. Slovenskej, keďže tá nie je rozpracovaná vôbec. Ak si vezmeme, že napríklad turecká, rumunská, fínska, maďarská a všetky ostatné tradície prekladania sú v priemere rozpracované na desiatich stranách, zatiaľ čo slovenská len na dvoch, vychádza celkom jasne, že na Slovensku preklad neexistuje a vlastne nikdy neexistoval. Popovičovmu dielu je venovaná jedna alebo dve vety, za ktorými nasleduje kritické vyjadrenie. Autormi hesla *Slovak tradition* (Slovenská tradícia, 1998: 550) sú Ewald Osers a Zlata Kufnerová, zatiaľ čo Braňo Hochel dodal k heslu niekoľkoriadkovú bibliografiu diel. Obe vydania sú v tejto časti zhodné (2006: 525). To znamená, že od roku 1998 do roku 2006 sa zrejme nenašiel nikto, kto by vydavateľstvo Routledge alebo Monu Baker na disproporciu upozornil a pokúsil sa ju napraviť.

Encyklopédia RETS prináša obraz stavu svetovej i slovenskej translatológie. Stojí tu čierne na bielom, že tej slovenskej niet. A čo je vôbec najlepšie, nikomu na tom nezáleží, nikto sa neohradil, nezasiahol v čase, keď bolo treba. Iniciatívu Routledge encyklopédie možno hodnotiť jedine ako otvorenú a ústretovú, ba dalo by sa použiť aj ono vzácne slovo, veľkorysú. Slovenská translatológia dostala možnosť a zahodila ju. Príčiny tohto kroku, samozrejme, existujú, o tom niet najmenších pochyb, iste niečo na príčine je. Nemôžeme sa však sťažovať, ak svetová translatológia, a najmä mladšie generácie, ktoré s encyklopédiou vyrastajú, meno a dielo Antona Popoviča nepoznajú, ignorujú a sú na najlepšej ceste buď objavovať, čo objavil on, alebo ho úplne nechať zapadnúť prachom zabudnutia.

Libuša Vajdová